

Apunts sobre l'essència grega de la modernitat

Josep Montserrat i Torrents

L'estudi i la docència sobre el món antic, i el diàleg amb els intel·lectuals i científics actuals, m'han constret a escatir i precisar el doble vector de les relacions del nostre univers cultural amb el dels grecs del passat i amb les cultures no occidentals del present. Com sempre, l'ànim de les anotacions enfilava les pàgines d'un llibre. Com sempre, el projecte del llibre dorm en els llimbs, cada cop més nodrit, dels projectes futuribles. Calia, no gensmenys, decidir-se a sotmetre aquelles sovintejades expressions orals a la prova de la lletra escrita, encara que fos sota la forma de breus apunts sense recolzament en l'erudició –gènere, val a dir, que cada vegada em tempta més. Recolliré, doncs, mitja dotzena d'anotacions disperses sobre el vector temporal (els grecs i nosaltres) i una sola anotació sobre el vector espacial (les cultures no occidentals i nosaltres).

Els grecs i nosaltres

Al mig del flux universal sorgeix en els vivents la contenció de la memòria. La memòria atura el temps.

Quan la memòria ja ha creat multitud de cultures animals, sorgeix el llenguatge, que enrobusteix la funció memorística i li permet per primera vegada de transcendir les generacions biològiques.

Quan el llenguatge ha induït l'expansió d'una gran varietat de cultures parlades, és a dir, humanes, sorgeix la memòria de la memòria, la fixació del llenguatge per l'escriptura. Aquesta gran troballa no fou obra de savis, ni de sacerdots ni de guerrers. Fou obra de marxants. L'escriptura s'inicià independentment a l'Extrem Orient i al Pròxim Orient fa sis mil anys. Dels homes d'abans de l'escriptura, no en sabem pràcticament res. Dels de després de l'invent dels marxants, podem arribar a saber-ne qualsevol cosa. Podem saber com es deia l'individu, quants fills tenia, a qui estimava, a qui temia, quant li costava una lliura de pa. Tot depèn de la resistència dels materials. Els enemics del gran triomf neuentròpic de la memòria escrita han estat sempre el foc, els corsos, les rates i la humitat.

Malgrat aquests quatre estralls, el passat ens ha transmès una bona munió de superfícies llises portadores de signes d'escriptura. Aquests textos remetent a fets que han succeït de sis mil anys ençà. D'aquest conjunt d'informacions, en diem

història. La història, tanmateix, no és històrica. La història és rigorosament present. El fet real és l'existència d'una sèrie de testimonis escrits de temps passats. Són la memòria de sis mil anys. Són els nostres darrers sis mil anys. Si ens interessem per l'home, si ens interessem per nosaltres mateixos, no podem deixar perdre ni una engruna d'aquest limitat patrimoni de signes de la presència humana sobre aquesta estreta faixa temperada que va des del Mar de la Xina fins a l'Atlàntic. Tota inscripció, tot paper, tot pergami, parlen de nosaltres. Conèixer-los, interpretar-los, escurtar-los, ens interessa tant com explorar els més remots racons del planeta i del sistema solar. Si més no, per deixar el flux universal amb un pam de nas.

A l'interior d'aquest conglomerat humà, delimitat pels documents històrics, els occidentals (així ens diuen els orientals) ens sentim doblement diferenciats, en l'espai i en el temps. Nostres són, per dir-ho amb una pinzellada ràpida, el Nord i l'Oest; l'Est i el Sud són d'ells. En el temps –i seguim amb la rabent pinzellada– ens identifiquem amb l'home occidental des del Renaixement. Tots els altres, terres i segles enllà, són veritablement *altres*.

La línia de reflexió que proposo en aquestes anotacions té un abast per al vector espacial i un abast diferent per al vector temporal. Pretenc delimitar amb precisió i, d'una certa manera, enfortir la noció d'identitat cultural del bloc nord-occidental, contraposant-lo sobretot al conglomerat oriental. En canvi, intento superar la barrera temporal del segle XVI mitjançant un salt d'un mil·lenni llarg que ens situï en l'època dels grecs i dels romans per rescatar-los de l'univers dels *altres* i integrar-los en el moment històric del *nosaltres*.

L'home modern, mirant al seu voltant i a través del temps, se sent diferent i, sovint, superior. Aquest mateix sentiment era difós entre els grecs de l'època clàssica. Tenim aquí, d'antuvi, un tret de mentalitat que apropa grecs i moderns a través dels segles.

Els hel·lens es consideraven la punta de llança del progrés, de la modernitat. L'Hèl·lade, estesa per tota la Mediterrània, era l'únic poble veritablement *civilitzat*, és a dir, l'únic on hi havia autèntiques ciutats, organismes polítics més enllà de la simple aglomeració d'habitaclles. Aquesta elevada idea que es feien d'ells mateixos, els contraposava a tots els altres pobles, als quals qualificaven de bàrbars simplement perquè no parlaven grec. Ben cert, tots els pobles arboreen sentiments d'orgull nacional, i com més primitius més s'hi abranden. Però només els grecs, entre tots els pobles antics, basaven la seva superioritat en els mateixos motius que pregona l'Occident modern: la llibertat, la democràcia, la cultura científica, els avenços tecnològics.

Els grecs, sobretot als segles VI i V aC, se sentien protagonistes de la plenitud dels temps. Encara que sembli una atzagaiada, cal recordar que els antics no es consideraven antics, sinó moderns. Als homes d'avui ens resulta ardu fer l'esforç de prescindir de dos mil·lennis i mig que ens separen, per imaginar-nos els grecs. Inconscientment atribuïm als homes de temps passats una actitud de provisionalitat, i ens fa l'efecte que eren a l'inici d'una història al capdavant de la qual som nosaltres. Voldríem que reconeguessin la seva antigor. Els grecs, però, no hi estaven disposats de cap manera. La civilització grega, amb una llengua elaboradíssima, un art refinat i la racionalitat de la seva ciència i de la seva organització

política, es proclamava, i era, la culminació d'un llarg procés de creació cultural. L'Hèl-lade es considerava a si mateixa moderna, avançada, diferent. Nosaltres també ens hi considerem. Es diu que el 95% dels científics que han existit són vius. Empèdocles hagués pogut dir el mateix. I probablement, mentre esbotzava un turó d'Acragàs per captar un corrent d'aire que refresqués la ciutat, ho deia.

Aquesta sensació de plenitud i de maduresa és discernible en la civilització mediterrània fins al segle II dC. Després, per espai de més d'un mil·lenni, els ànims es lamentaran de les calamitats del temps, i miraran endarrere amb enveja i endavant amb esperança. No fóra gens estrany, doncs, que algun europeu esgarriat entre els esbarzers que cobrien el Capitoli al segle X hagués engegat de debò aquell famós «nosaltres els medievals».

Sembla, doncs, que hi ha prou indicis per començar a sospitar que de tot aquest passat, respecte al qual els moderns ens sentim tan diferents, n'ergeix un bloc compacte que presenta aparences de similitud i de continuïtat amb el que som o creiem ser. I quan dic «un bloc» vull dir que n'ergeix només un. Escatim, i ara sí que amb la brevetat del gènere «apunt», els trets fonamentals d'aquesta similitud.

Els àmbits culturals i socials de l'època moderna que presenten essencial continuïtat amb el món antic grec i romà són els de la llengua culta, els predicaments ètics, els criteris estètics, les idees i les formes polítiques, els sistemes filosòfics i els principis de la ciència. Cadascun d'aquests capítols mereixeria un tractament especial, i el tindrà, si Déu vol, quan el projecte del llibre baixi dels llimbs. Mentrestant em limitaré a unes breus consideracions sobre el tema de la ciència grega.

Els grecs van crear tres sistemes científics que tenen encara vigència en la forma que ells els van establir: la geometria, les coordenades astronòmiques i la teoria acústico-musical. Però van fer quelcom de molt més important que crear tres ciències concretes. Van establir les bases conceptuals de les ciències naturals. Aquests principis es poden resumir en quatre apartats: establiment del caràcter sistemàtic de tot coneixement científic; lògica de la classificació; expressió matemàtica de les lleis físiques; recerca dels fonaments últims dels conceptes matemàtics i científics (amb la important constatació de la irracionalitat dels principis primers). Una certa historiació de la ciència ha pretès posar una separació radical entre la ciència antiga i la moderna sobre la base de la quasi total absència d'experimentació entre els antics. L'epistemologia contemporània, tanmateix, ha deixat ben clar que la ciència té tanta necessitat de l'experimentació com de la teorització abstracta, i en aquest darrer aspecte els models i els límits, els van deixar definitivament establerts els grecs.

Els àmbits en els quals hem assenyalat continuïtat conceptual i social no presenten aspectes marginals de la nostra cultura, ben al contrari, abasten les seves línies essencials. Podem concloure, doncs, que, per damunt dels segles que ens separen, els moderns continuen l'aventura humana, cultural i científica dels antics grecs i romans.

Els altres, terres enllà

Respecte al primer vector, el temps, he proposat una maniobra d'apropament a través dels segles. Pel que fa a l'espai, proposaria l'operació contrària; si no ben bé un distanciament, sí una delimitació clarament diferenciadora. No es tracta, amb tot, d'una proposta política, sinó d'una simple interpretació dels fets. El tema demanaria molt més espai del que ofereix aquesta secció. Em limito, doncs, a un sol apunt, que contempla, però, un aspecte fonamental de la qüestió.

La civilització greco-occidental és l'única que ha creat un sistema de coneixements i de tècniques per vèncer i eliminar progressivament el dolor físic de l'home en les seves manifestacions bàsiques: la fam, el fred i la malaltia.

El dolor físic constitueix l'únic horitzó completament negatiu de l'home. El dolor de l'home és un dolor específicament diferent del de qualsevol vivent. És un dolor conscient. La consciència encarnada és inexorablement sofridora. Ara bé, aquesta mateixa consciència té el poder de crear els instruments conceptuals i tècnics per superar el dolor. De fet, però, aquesta creació cultural ha estat duta a terme per una sola civilització sobre el planeta: per la cultura greco-occidental. Tothom qui consideri que la superació del dolor és un bé essencial i absolut, reconeixerà a la civilització occidental un valor absolut i, amb ell, una superioritat respecte a les cultures (que són totes les altres) que no posseeixen aquest valor. La ciència i la tecnologia, doncs, després de contribuir a definir la cultura occidental, queden definitivament dignificades en virtut de la seva potencialitat d'alleugeriment del dolor de l'home sobre la terra.

Comentari impromptu sobre la nota de Josep Montserrat

El professor Josep Montserrat en la seva nota sobre l'essència grega de la modernitat prova d'establir un lligam temporal i espacial al voltant de la relació entre Grècia i el món contemporani. Observem que l'autor treballa més intensament el vessant temporal que l'espacial. Aquest és un prejudici prou arrelat a la tradició filosòfica occidental (com posa de manifest Otto F. Bollnow a la seva obra *Mensch und Raum*).

La meua principal «objecció» a la nota del professor Montserrat és en aquesta línia. Malgrat que l'autor reconeix que la qüestió necessita molt més espai del que disposa, resulta prou interessant observar en quina mesura és cert que la tecnologia que heretem de Grècia és superadora del dolor.

L'autor no diferencia «dolor» i «sofriment», i potser caldria fer-ho. Seguint Karl Jaspers, el sofriment, a diferència del dolor, és una «situació-límit», i, per això, no es pot vèncer. Superar el sofriment voldria dir negar-nos com a éssers humans, com a «Existència».

L'educació, així, hauria de tenir com a tasca bàsica el desenvolupament de la consciència del sofriment, entesa com l'acte de «desvetilament» per tal d'esdevenir «jo mateix». En qualsevol cas, Montserrat treballa la «modernitat». Però, ¿podríem dir el mateix de la «postmodernitat»?

Joan-Carles Mèlich

El vessant temporal, o història, ofereix més incitacions intel·lectuals que l'espacial. Quant a la diferència entre dolor i sofriment, és el cas que la tecnologia occidental té incidència en ambdós aspectes.

Josep Montserrat